

ONOR EROILOR CĂZUȚI PENTRU ELIBERAREA BIHORULUI

Col. r. dr. Constantin MOȘINCAT

Deoarece, între 1940-1944, teritoriul în care unele instituții culturale românești funcționau intrase sub jurisdicția Dictatului de la Viena acestea s-au evacuat odată cu unitățile militare¹. Teroarea cruntă a ocupanților unguri se încadra într-un program, care trebuia să urmeze îndemnul tânărului levente, Duca Csaba, eroul cărții (*Fără îndurare*), patologiei lui ca profesie de credință: „*voi ucide pe orice valah, care se va găsi în calea mea...Noaptea vom incendia satele valahe... vom otrăvi fântânile și atunci nu va mai fi în Transilvania numai o singură naționalitate, cea maghiară, nația mea*”. Cu o forță militară de ocupație strivitoare de 300.000 de oameni, în afară de poliție, jandarmerie și altor formațiuni paramilitare, *Imperiul Sf. Ștefan* își dădea atunci, iarăși, arama pe față. Județul Bihor și-a pierdut partea sa de nord-vest. Dimensiunile raptului teritorial au fost surprinse într-un prim bilanț realizat de Prefectura Bihor-Beiuș imediat după strămutarea ei de la Oradea, dar cele mai exacte date se regăsesc în statistica întocmită, la 18 februarie 1941, de către profesorul Constantin Martinovici de la catedra de Economie rurală a Facultății de Agronomie Cluj-Timișoara. Plasa Aleșd a pierdut 39 de localități, plasa Centrală 33, Marghita 44, Salonta 10, Săcuieni 11, Sălard 29, Tileagd 17, la care se adăugau orașele Salonta și Oradea. În total, intraseră în componența Ungariei 185 de localități, în care trăiau 322331 locuitori².

Rănit și el, până la o puternică sângerare, orașul Oradea, trăia împreună cu populația din teritoriul ocupat, aceeași odisee transformată în cei patru ani în calvar, având, deci, toate motivele să și aștepte, cu înfrigurare mântuitoare, pe bravi ostași români și sovietici, așa cum a știut să o facă și la 20 aprilie 1919, când a făcut, cea mai frumoasă și emoționată primire generalului Traian Moșoiu și trupelor de sub comanda sa³. La revenirea în garnizoana Oradea instituțiile culturale militare: Cercului Militar Oradea, Cercului de Recrutare Teritorial Bihor, Cabana Militară *Vulturul* de la Stâna de Vale și-au reluat activitatea⁴.

Pentru restabilirea ordinii anterioare a fost necesară a luptă aprigă și de durată între 1940-1945, timp în care Bihorul a fost sfârtecat în două între România și Ungaria. Descleștarea fulgerătoare a armatei noastre de cea germană și curățirea rapidă a țării de trupele germane într-un timp record, de 8 zile, a ușurat forțelor sovietice marșul în siguranță, prin teritoriul nostru, spre Ungaria și Bulgaria, după cum se arăta într-o sinteză a Marelui Stat Major Român. Acoperirea pe cont propriu a frontierei noastre de vest și de sud, contra atacurilor locale, a asigurat, timp de trei săptămâni, concentrarea unităților sovietice la vest de Carpați, spre Ungaria. Frontul maxim, în acoperirea frontierelor, ținut de trupele române în prima decadă a lunii septembrie 1944 a fost de 1.400 km, dintre care 520 de mare luptă. Angajarea spre centrul și estul Transilvaniei a unor importante forțe germano-maghiare le-a sustras de la apărarea Carpaților Orientali.

Au fost nimicite sau capturate, în întregime, efectivele germane din interiorul României și în același timp, s-a cooperat cu trupele sovietice, în multe sectoare, pentru distrugerea forțelor germane operative sau de la etape, aflate în retragere din Moldova și Basarabia. Astfel, în această fază au fost capturați 58.330 prizonieri. În fine, s-a asigurat zona petroliferă, importantul centru industrial și nod de comunicații Brașov, portul Constanța și navigația pe Dunăre. Toate realizările din această fază constituie un exemplu unic în evoluția politico-militară a României și în istoria războaielor⁵.

Dacă actul de la 23 august 1944, care a marcat trecerea României de partea Națiunilor Unite, a fost recăpătat în conștiința poporului român ca „un act de suveranitate și demnitate națională”⁶, Bătălia pentru Oradea are un statut și o semnificație ce-i conferă un loc aparte în cadrul celui de-al doilea mare război de reîntregire națională, după prăbușirea României Mari în 1940, desfășurat în anii 1941-1945. Prin acest act se urmărea reinstaurarea puterii românești în partea de nord-vest și vest a României, uzurpată de Ungaria

¹ Pentru detalii vezi Constantin Moșincat, Augustin Țărău, *Evacuarea județelor din Nord-Vestului Transilvaniei (1940) și consecințele acesteia asupra județului Bihor*, Editura Tipo MC, Oradea 2005

² AN-DJBh, *fond Prefectura jud. Bihor-Actele Subprefectului*, dos. nr. 3959/1941, f. 1-4

³ Colonel (r) Gheorghe Tudor – Bihoreanu, Lt.colonel (r) Constantin Moșincat, Ing.ec. Ioan Tulvan, *General Traian Moșoiu Arhanghel al bătăliei pentru Ardeal*, Editura Tipo MC, Oradea, 2002

⁴ A.M.R., *fond 1989*, dos. 118, p. 26

⁵ Arh. M.Ap.N., *fond M.St.M.*, Dosar Nr.732/1, f.129-148

⁶ *Veteranii pe drumul onoarei și jertfei, 1941-1945*, coordonator general de corp de armată (r) Vasile Bărboi, general de divizie (r) Gheorghe Ioniță, colonel dr. Alexandru Duță, București, 1998, p.23

la 30 august 1940, lichidarea sinistrei linii de demarcație ce tăia carnea vie a Bihorului, despărțind samavolnic timp de patru ani frații de aceleași sânge și neam, familii și rude numeroase.

Bătălia pentru Oradea se prezintă ochiului, ce ar voi să îmbrățișeze un întreg, oarecum fragmentată, în anumite momente, din pricina situației specifice și a raportului de forțe dintre adversari. E însă numai o aparență pentru ca începând din septembrie 1944 aici, în Crișana, toate drumurile duceau, pentru unitățile Armatei române, la Oradea, până și cel ce avea ca traiect de la Debrețin spre acest oraș, deoarece căderea urbei de pe Crișul Repede însemna pentru inamic un adevărat dezastru. Cu privirea spre Oradea înaintau marile noastre unități - și apoi cele sovietice, cu misiunea expresă de a zdrobi în timp cât mai scurt inamicul și a elibera orașul de sub ocupația ungară. Ea n-a avut fluența dorită din cauză că, inamicul, ținând seama de importanța strategică a acestui bastion al apărării sale, a făcut mari eforturi și sacrificii executând numeroase și puternice riposte ofensive sub formă de contraatacuri. Ca urmare, în dinamica ei, bătălia a avut fluxuri și refluxuri, care a pus probleme grele comandamentului român. Au fost cazuri, de pildă, în care unele localități au trecut din mână în mână în aceeași zi, iar altele le-au fost eliberate de două sau de trei ori, pe căile de acces spre Oradea, după ce la 27 septembrie trupele noastre intraseră în oraș. Bătălia a început prin acțiunile ofensive desfășurate de unitățile Diviziei 3 Munte pe căile de acces spre Oradea. Pornind de pe aliniamentul Fânate, Briheni (20 km sud Beiuș), vânătorii de munte au dezvoltat ofensiva pe valea Crișului Negru, rupând – din mișcare sau după o pregătire în timp scurt – aliniamentele succesive de apărare organizate de unitățile horthiste. După ce la 22 septembrie au eliberat orașul Beiuș, trupele noastre au trecut la urmărirea inamicului, cucerind prin lupte înverșunate numeroase localități (Drăgănești, Petid, Cefa etc.). La Miersig, la Păușa și la Leș, trecând granița impusă prin dictatul de la Viena, vânătorii de munte au scos bornele și le-am călcat în picioare. „În seara zilei de 27 septembrie unitățile Diviziei 3 Munte au ajuns pe Crișul Repede, la vest de Oradea, pe aliniamentul Sântandrei, Toboliu, Roit, unde au trecut la apărare, deoarece vecinii din dreapta și din stânga rămăseseră mult în urmă”⁷.

Complexitatea situației operativ strategice a determinat ca Oradea să nu fie eliberată în cursul unei bătălii pornite pe linia de demarcație, ci a trebuit să mai aștepte o lună, timp în care o parte din forțele ce vor participa la acest act măreț vor reuși să respingă ofensiva ungaro-germană declanșată la 13 septembrie 1944 în Crișana, în cursul căreia inamicul superior numeric și tehnic, a obligat Divizia 3 Munte, de pildă, să aplice manevra în retragere pe o adâncime de aproape 100 km., deci dincolo de Beiuș, după care să parcurgă prin lupte ofensive aceeași distanță până la Oradea. aceeași situație s-a creat și pe Crișul Alb. Grav a fost faptul că după ce am ajuns din nou la Oradea marile noastre unități și cele sovietice au fost silite de dușman, care a executat, în ziua de 28 septembrie, o contralovitură cu o grupare de aproximativ 5 divizii dintre care una blindată, să se retragă dar pe o adâncime de ordinul a 10 – 15 km., unde a fost oprit definitiv. În mod concret, orașul a trebuit să mai aștepte încă 30 de zile până să fie eliberat, cu urmări dintre cele mai tragice pentru populația românească care a mai rămas aici în cei patru ani de ocupație. Așteptarea a fost motivată și de necesitatea aducerii în zonă de noi mari unități române și sovietice pentru a schimba sau cel puțin a echilibra raportul de forțe, care era inițial net în favoarea dușmanului, inclusiv tancuri sovietice, deoarece ale noastre erau în Podișul Ardealului și luptau în zona Oarba de Mureș, iar apoi au participat la bătălia Clujului care a fost eliberat la 11 octombrie 1944⁸. Inevitabil eliberarea Orăzii la 12 octombrie 1944, a fost o continuare firească a actului istoric de la 23 august 1944, deoarece însăși rațiunea întoarcerii de front și răsturnarea de alianță avea ca obiectiv fundamental reîntregirea Ardealului de Nord în cadrul României. De aceea, privită cu nițel spirit de observație de pe Biharea, bătălia pentru Oradea ne apare ca o componentă organică a ansamblului de acțiuni de luptă desfășurate de trupele române, inițial singure apoi în strânsă cooperare operativă cu mari unități sovietice din Frontul 2

⁷ Ion T. Socol, *Lupta pentru localități*, București, 1976, p.60-61

⁸ Colonel Gheorghe Tudor, *Atacă tancurile*, București, 1966. Despre dramatismul luptelor vezi: Viorel Faur, *Mărturii documentare inedite despre realitățile din Bihor (23-31 august 1944)*, în „*Pietre de hotar*”, vol.1, ediție prefăcută și îngrijită de locotenent-colonel Constantin Moșincat, Oradea, 1998, p.162-164

Ucrainean, în scopul eliberării întregului teritoriu românesc cedat Ungariei prin verdictul de la Viena din 30 august 1940, zi de doliu național⁹.

Analiza situației din zona de referință a pus în atenția faptul că numai cu forțele existente în luptă cu inamicul Oradea nu poate fi eliberată și nici intrândul pe care îl reprezintă frontul în acel moment. De aceea, cele două comandamente român și sovietic, au executat o largă manevră de forțe din adâncime. Astfel, dacă în prima decadă a lunii septembrie 1944, pe Valea Crișului Negru era numai Divizia 3 Munte, în jurul datelor de 15/16 au debarșat din Apusenii în capul de pod menținut de Vânătorii de Munte două mari unități sovietice și divizia „Tudor Vladimirescu”, aduse de la sud de Târgu Mureș. Ele au urmat, inițial Divizia 3 Munte care cu spirit ofensiv, ce i-a uimit pe ruși, a eliberat Beiușul în ziua de 22 septembrie 1944, după care a continuat ofensiva spre Oradea, eliberând un număr mare de localități. La 25 septembrie a intrat în luptă și Divizia „Tudor Vladimirescu”, la stânga Diviziei 337 sovietice, prinzând contur o puternică forță combativă pentru asaltul orașului de pe Crișul Repede.

La 30 septembrie Divizia „Tudor Vladimirescu” a trecut la apărare, pe aliniamentul șanțului antitanc de la vest de Apatiu, Chișirid, pădurea vest Șauaieu, iar Divizia 3 Munte pe aliniamentul Sititelec, Ianoșda, realizând un front compact, greu de penetrat, mai ales că reușiseră să închege și un sistem de foc bine articulat, inclusiv antitanc, cu concursul celor două regimente de artilerie sovietice, care erau o mană cerească.

Între 1 și 4 octombrie unitățile Diviziei 3 Munte și „Tudor Vladimirescu” au respins numeroase atacuri executate de trupele hitleriste și au întreprins acțiuni ofensive care le-au permis să cucerească o parte din terenul pierdut, iar între 6 și 10 octombrie au continuat să ducă acțiuni cu caracter local marcate îndeosebi printr-o vie activitate de cercetare. Inimile și privirile tuturor erau ațintite, însă cu ardoare războinică spre Oradea¹⁰.

Deoarece acțiunile de luptă s-au desfășurat dinspre sud spre nord inamicul a pregătit apărarea pe căile de acces spre oraș, organizând alinamente succesive, îndeosebi pe localități și păduri, singurele obiective care puteau fi transformate în puncte tari. Ultima și cea mai puternică poziție de apărare a fost amenajată pe aliniamentul Rontău, Chișirid, Leș, Sînicolaul Român, situate la o distanță de 6-8 km sud de Oradea. În adâncime, pe localitățile Nojorid și Livada de Bihor, inamicul dispunea de lucrări genistice insulare, pe care se aflau rezerve de valoare redusă¹¹.

În după amiaza zilei de 9 octombrie 1944, cele două divizii române au primit ordinul de luptă, din care rezulta că Corpul 33 sovietic urma să treacă la ofensivă pe direcția Oradea, pentru a pune stăpânire pe oraș, după care, dezvoltând ofensiva spre nord, să facă joncțiunea cu trupe ale grupării mobile a frontului, dirijate spre sud-est, pe direcția Biharea, pentru a încercui gruparea de contra-lovitură germano-maghiară, care încerca să-și deschidă drum spre vest.

În cadrul acestei acțiuni, Divizia „Tudor Vladimirescu” trebuia să treacă la ofensivă pe direcția Leș, Oradea cu misiunea de a rupe apărarea inamicului din contact, a elibera partea de vest a orașului Oradea și a ieși în final în raionul Săldăbagiu de Munte, iar Divizia 3 Munte, întărită cu două regimente artilerie antitanc sovietice, trebuia să treacă la ofensivă pe direcția Berechiu, Sîntandrei cu misiunea de a nimici inamicul dintre calea ferată Arad, Oradea și Crișul Repede.

În zilele de 9 și 10 octombrie comandanții și statele-majore ale celor două divizii au făcut pregătirile necesare în vederea trecerii la ofensivă. În fața celor două divizii române se găseau Divizia 76 infanterie hitleristă și câte aproximativ un batalion din Diviziile 12 și 4 infanterie horthyste. Aceste trupe realizau un front continuu, apărarea lor bazându-se în special pe puternicele puncte de rezistență organizate pe localitățile Nojorid, Leș, Roit și în raioanele cotei 112 (2,5 km est Roit) și gării Leș. Apărarea inamicului avea un caracter liniar, în adâncime dispunând de lucrări genistice insulare la nord de Nojorid și în raionul cotei 124, lucrări ocupate de rezerve în valoare de aproximativ două batalioane.”¹²

⁹Gheorghe Tudor, *Operațiile desfășurate de Armata română pentru eliberarea întregului teritoriu al patriei de sub jugul fascist în perioada septembrie-octombrie 1944 și importanța lor operativ-strategică*, în „Curs de Istoria Artei Militare. Participarea Armatei române la războiul antihitlerist, redactori: colonel Ion Lupșa, colonel Gheorghe Tudor, București, 1966, p.35-199

¹⁰ Gheorghe Tudor, *op.cit.*, p.151-154

¹¹ Ion T. Socol, *Lupta pentru localități*, București, 1976, p.70

¹² Gheorghe Tudor, *Luptele din raionul Oradea*, p.152

Asaltul asupra Orăzii s-a declanșat, ca o rapsodie de toamnă, în dimineața zilei de 11 octombrie 1944, când forțele grupării mobile a Frontului 2 Ucrainean au ajuns în raionul Biharea în măsură să acționeze spre Oradea. În dimineața acelei zile, la orele 7,40, după o pregătire de artilerie de 20 minute, care a neutralizat rezistențele inamice de la Nojorid și Leș, Divizia „Tudor Vladimirescu” a pornit la atac având în primul eșalon două regimente de infanterie sprijinite de câte un divizion de artilerie, Regimentul 1 Infanterie care fusese trecut la dreapta diviziei a atacat spre colțul de sud al satului Nojorid și până la orele 16.00 a reușit să pătrundă la vest de șosea și să taie legătura între unitățile inamice de la Nojorid și cele de la Leș. Regimentul 2 Infanterie și-a îndreptat, atacul spre Leș reușind să pătrundă cu parte din forțe în interiorul satului, să respingă contraatacurile germano-fasciste și să înceapă curățirea localității. Acțiunea Regimentului 2 Infanterie la Leș a fost ajutată de dreapta Diviziei 3 Munte care a învăluit satul pe la vest. Regimentul 3 Infanterie aflat la Păușa în eșalonul doi, a ajuns în acest timp la 400 m sud-est Nojorid. La orele 18, divizia a primit ordin să se oprească, și să consolideze aliniamentul atins.

În cursul nopții de 11/12 octombrie, Diviziile Tudor Vladimirescu și 3 Munte au primit următorul ordin de la corpul de armată "Gruparea mobilă a Frontului 2 Ucrainean a ajuns la nord, la marginea orașului Oradea Mare și, în cooperare cu tancurile duce lupte pentru cucerirea orașului. Ordon: veți trece la ofensivă hotărâtă pentru cucerirea orașului Oradea Mare. A doua zi, Divizia „Tudor Vladimirescu” a reluat atacul cu Regimentele 1 și 3 Infanterie. Regimentul 2 infanterie a rămas în eșalonul doi pentru a lichida rezistența inamică din satul Leș. Până la orele 8, regimentele din primul eșalon au ocupat satul Nojorid, după care au trecut la urmărirea inamicului spre nord.

Seara după ce înfrânsese rezistențele succesive opuse de inamic, divizia a pătruns în Oradea dinspre sud-vest și în cooperare cu Divizia 337 Infanterie sovietică a curățit orașul și a ajuns cu Regimentele 1 și 3 Infanterie pe marginea de nord, iar cu Regimentul 2 Infanterie pe marginea de sud a localității.

Divizia 3 Munte a continuat atacul cu dreapta pe direcția gara Leș. Sîntandrei și cu stînga pe direcția Roit, Toboliul. Grupul 6 Vânători Munte în cooperare cu Regimentul 2 Infanterie din Divizia „Tudor Vladimirescu” a cucerit gara Leș, după care trecând la urmărire, a ajuns până seara pe Crișul Repede, ocupând localitatea Sîntandrei. La vest, Grupul 3 Vânători Munte, care fusese oprit de rezistențe puternice la Ferma Tămășeu, a reușit să le respingă și să ocupe localitatea Toboliu.

În seara zilei, dreapta Corpului 33 Armată a stabilit joncțiunea la nord de Oradea cu unitățile Corpului 4 Cavalerie de Gardă din gruparea mobilă a frontului. Astfel, manevra concepută de comandamentul frontului pentru încercuirea forțelor inamice de la vest de Oradea a fost terminată cu succes. Pe frontul interior al încercuirii se găseau: forțele principale ale grupării mobile a frontului, pe aliniamentul nord-est Kaba, Derecske, Bereto Ujfalu, sud Biharea: marile unități a Corpului 33 Armată pe Crișul Repede, între Oradea și Toboliu; Armata 6 tancuri între Komadi, nord Csökmö; Corpul de cavalerie român și Divizia 8 Cavalerie sovietică pe aliniamentul nord Szeghalom, vest Bakonyszeg, Nagy Bajom și Corpul 49 Armată între Bihar Udvary, est Püspök Ladany. Frontul exterior al încercuirii era asigurat către est și nord de către gruparea mobilă care avea parte din forțe pe aliniamentul est Biharia și Pocsay, nord Henczida și Sărând, nord-est Hajdu – Szoboszlo sud-est Nadudvar.

Rolul principal în executarea acestei manevre a revenit grupării mobile a frontului, care în decurs de trei zile a pătruns peste 75 km în spatele inamicului, deschizându-și drumul prin lupte grele, într-un teren desfundat de ploi și lipsit de comunicații practicabile.

În noapte de 12/13 octombrie, trupele sovietice și române de pe frontul de vest Oradea au trecut la lichidarea inamicului încercuit. Diviziile „Tudor Vladimirescu” și 3 Munte au primit ordin să-și schimbe direcția de înaintare către vest, spre Tărian, să forțeze Crișul Repede și să continue ofensiva spre Girișul de Criș, Berek Böszörmény pentru a ajunge în seara următoare pe șoseaua Mező Szasz, Kereszegapatti, și a strânge dinspre est, cercul în jurul grupării inamice. În aceiași noapte, forțele inamice bătute în raionul Oradea și-au reconstituit apărarea pe aliniamentul vest Tărian, Cheresig, nord Körösszakal, Homorg și Komadi.

Luptele pentru eliberarea municipiului Oradea, încadrate în operația Debrețin, au cunoscut o intensitate și un dramatism aparte. Despre atmosfera acelor timpuri ne sunt mărturie relatările documentelor emise de unitățile militare, autoritățile administrative și ecleziastice din Bihor. Pentru a ne crea o imagine cât mai clară asupra amplului efort depus de unitățile militare românești ce au acționat în Bihor între 13 septembrie și 12 octombrie 1944, am recomanda jurnalul de operații al Diviziei „Tudor

Vladimirescu” și Divizia 3 Munte, ordinele de zi ale acestor unități și documente ale Legiunii de Jandarmi din zona de operații. Astfel de documente au fost folosite și reproduse cu bună credință și bună știință și de alți autori¹³ în mod selectiv pentru detalierea operațiilor militare. Autorii *Istoria orașului Oradea*¹⁴, amintesc, doar în treacăt, dispozitivul de luptă ce a premers ziua de 12 octombrie 1944, de parcă ar fi fost o paradă militară, și concluzionează sec: „*eliberarea orașului Oradea s-a făcut deci, de către trupele române și sovietice din mișcare. Desfășurarea rapidă a acțiunilor de luptă a făcut ca trupele ungaro-germane să nu dispună de timpul necesar pentru reorganizarea apărării masive a orașului. Acest lucru a favorizat trupele române și sovietice, care n-au întâlnit în felul acesta rezistențe prea mari în interiorul orașului*”¹⁵. Cu siguranță că lectura documentelor de arhivă le-ar întregii imaginea despre acele crâncene înclăștări. Căci numai cercetarea conținutului acelor documente permite evaluarea corectă a situației și desprinderea unor interesante concluzii corecte despre: dinamismul organizatoric într-o perioadă confuză pe frontul de luptă; eficiența coordonării acțiunilor unităților de acoperire cu acțiunile unităților româno-sovietice aflate în ofensiva din interior; contribuția factorilor militari și a populației la eliberarea Bihorului; entuziasmul ostașilor, ca și al populației, care a determinat mobilizarea energiilor ceea ce a substituit o parte din lipsurile de dotare. Mulți ostași din diviziile **3 Munte, Tudor Vladimirescu și 337** infanterie sovietică se odihnesc în cimitirul eroilor români și străini din orașul Oradea Mare.

În tabloul de mai jos completăm documentarul cu numele tuturor ostașilor căzuți în bătălia pentru Oradea, înmormântați în cimitirul municipal și pe teritoriul județului Bihor¹⁶. Guvernul Petru Groza, guvern impus de forța tancurilor sovietice, a continuat aceeași politică adoptând un ansamblu de măsuri în vederea consolidării sale și a paralizării opoziției, toate astea pentru a compensa lipsa de sprijin în țară. Cele mai importante au fost schimbările radicale în administrația locală efectuate de Ministerul de Interne, minister cheie condus de comuniști. Astfel, la conducerea prefecturilor au fost puși comuniști, iar în fiecare județ au fost constituite consilii dominate de comuniști, care prin puterile sporite primite controlau practic administrația locală. Însărcinate cu coordonarea politică în teritoriu, aceste consilii se ocupau de „*toate problemele la ordinea zilei*”, precum ordinea publică, reconstrucția economică, reforma administrativă, „*democratizarea aparatului de stat*” și foarte important: aveau responsabilitatea mobilizării populației locale în sprijinul acestor politici.

Noua structură administrativă avea principal obiectiv să submineze structura politică și economică existentă, ca un mijloc de a netezi terenul pentru instituirea unei noi ordini.¹⁷ Desigur, orice analiză a procesului de bolșevizare a societății românești ar fi lipsită de obiectivitate dacă nu s-ar lua „*în considerare și dimensiunea internă a fenomenului: țară a multor inegalități sociale, România reprezenta un teren prielnic pentru răspândirea unei ideologii radicale care promitea ștergerea deosebirilor dintre clase și venirea epocii de aur. Abili manipulatori, comuniștii s-au dovedit niște maeștri ai promisiunilor*”, cu atât mai mult cu cât erau conștienți că nu-i costă nimic.¹⁸

Desigur, după patru ani cumpliți de război, când nimic pe lumea asta nu era mai dorită ca pacea, trebuie să înțelegem și să admitem că sentimentul schimbării era prezent în toată lumea. Căci după orice cataclism de anvergura celui de-al doilea război mondial, un neclar dar puternic sentiment al schimbării. Acesta a fost contextul în care cu o săptămână înaintea primei aniversări a zilei de 23 august 1944, Comandamentul 6 Teritorial a înaintat cu nr.556/17.08.1945 către Cercul Teritorial Bihor ordinul Marelui Stat Major nr.544735/1945: „Rugându-vă să binevoiți a lua măsuri de executare prin Șefii Birourilor Culturale care vor verifica pe teritoriu județului dacă se găsesc monumente, troițe, altare, etc. care au

¹³ Remarcabile sunt studiile publicate de, Viorel Faur, Valeriu A.Giuran, *Documente și memorii privind luptele pentru eliberarea Banatului și Crișanei (august-octombrie 1944) II*, în *Crisia*, XI, Oradea, 1981, p.259-319; Viorel Faur, *Sprijinul acordat de locuitorii Bihorului ostașilor români eliberatori (septembrie-octombrie 1944)*, în Asociația Națională a Veteranilor de Război Filiala Bihor, *Serviciul Credincios*, vol.1; Antonio Faur, *Manifestări ale spiritului revizionist în județele din nord-vestul României (1944-1945. Studiu și documente*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2003

¹⁴ *Istoria orașului Oradea*, coordonatori Liviu Borcea și Gh. Gorun, Edituro Cognito, Oradea, 1995, p.402-405

¹⁵ *Ibidem*, p.404

¹⁶ Elena Zărnă, *Cimitirele eroilor din județul Bihor în contextul începuturilor ocupației sovietice*, în *Pietre de hotar*, vol.5, Editura Tipo MC, Oradea 2005

¹⁷ Keith Hitchins, *România (1866-1947)*, București, Editura Humanitas, 1996, p.549-550

¹⁸ Vlad Georgescu, *op.cit.*, p.251

inscripții cu un anumit înțeles nepotrivit; acolo unde se găsesc asemenea inscripții vor fi modificate sau șterse după situație, de acord cu autoritățile locale și reprezentanții locali ai Societății „Cultul Eroilor”.

Rezultatul executării ordinului nr.544735/1945 al M.St.M. urma a se raporta până la 1 octombrie 1945. De asemeni Cercurile Teritoriale erau rugate a face investigații pentru a stabili unde sunt morminte de eroi pe teritoriul județului. Însă ordinul nu se putea executa fără a se cunoaște situația cimitirelor și a mormintelor¹⁹, cu atât mai mult cu cât județul Bihor și în mod deosebit Oradea s-au numărat printre principalele zone de dislocare a Armatei Roșii în România. Cu alte cuvinte ștergerea însemnelor trecutului trebuia executată cât mai repede pentru a nu stârni mânia ocupantului²⁰. Bineînțeles, această misiune nu-i putea reveni decât Serviciului de Educație și Propagandă, cu alte cuvinte, activiștilor politici, vârfuri de lance ale sovietizării armatei române. Raportul de executare și tabelele nominale cu eroii căzuți (români și sovietici), precum și o schiță sau fotografie a cimitirelor respective de pe raza fiecărui județ trebuiau trimise serviciului de propagandă și educație. Mai jos prezentăm situația statistică cu mormintele ostașilor căzuți, aflați pe teritoriul județului Bihor, pe Plasa Centrală Oradea, după cum au fost consemnate de arhivista Elena Zărnă, de la Arhivele Militare Române.

Situație cu mormintele ostașilor căzuți și aflați pe raza plășii Centrale Oradea:

Comuna	Români	Ruși	Germani	Unguri	În cimitir	Morminte izolate	Obs.
Apateu		4				4	
Satul	20	25	15	10	70		
Cihei	5	7		3	15		
Satul Cordău	14				14		
Satul Sauaieu							
Biharea		9	16	8		33	
Borș		5	10	2	12	5	
Cauaceu		8	11		11	8	
Cheresig	2				2		
Episcopia Bihor		4	19	71	450	45	
Felcheriu		1				1	
Hidișel de Sus	8			4	12		
Leș	32		26	42	100		
Satul Păușa	24				8	16	
Mierlău	1	3		3	7		
Nojorid	52			1	53		
Satul Chișirid	24			2	26		
Satul Regele Ferd. I.	2		3		5		
Oșorheiu		1		3	4		
Satul Fughiu				2	2		
Satul Alparea		1			1		
Satul Cheri			1	3	4		
Paleu		3		3	6		
Saldobagiul de Munte				3	3		
Sântelec		2		3	5		
Sântion		4	1		1	4	
Sântăul Mare			4		4		
Sântăul Mic		3	1		4		
Sântandrei	7	1	1		9		
Satul Palota		1				1	
Sumugiu	2	1			3		
Tarian	7	4		3	17		
Girișul de Criș	13			3	16		
Uileacul de Munte			2	16	18		
TOTAL	213	87	113	185	477	121	

Dintre cei care au participat la bătălia pentru Oradea în cimitirul din Oradea în două parcele speciale au fost înhumați 220 eroi români și 346 de militari sovietici, de diferite grade. Pe obeliscul înălțat în centrul parcelei destinată eroilor români este gravat în marmură următorul text: „*Glorie eternă ostașilor români căzuți pentru eliberarea patriei de sub jugul cotropitorilor fasciști*”.

¹⁹ Ibidem, f. 3 ș.u.

²⁰ Constantin Hlihor, *Armata Roșie în România. Adversar. Aliat. Ocupant. 1940-1948*, vol. I, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1996, p. 46

Omagiem, oricând și oriunde, jertfa și sacrificiul ostașului pe altarul patriei. Fie ca aceste rânduri să se adauge ofrandei aduse eroilor neamului român. Fie ca pilda contemporanilor să mobilizeze și să motiveze și generațiile viitoare.